

Topoi for retoriknørder

Ole Togeby, professor emeritus i dansk sprog, Aarhus Universitet.

Maria Wolrath Söderberg 2017: *Aristoteles retoriska toposlära. En verktygrepetoar för fronesis*, Södertörn retoriska studier 4.

Som titlen beskriver, er de første fem essays i Wolraths bog en beskrivelse af Aristoteles' begreb om topos som et repertoire af hjælpemidler til praktisk dømmekraft. Det er midler til hvorledes man overvejer det lempelige og mulige i en sag som kan være på forskellige måder, enten i diskussion med andre, eller i en indre dialog. Det er "steder" i bevidsthedens landskab hvor man kan finde stof til at belyse en sag. Det er argumentative strategier til at finde prototyper af punkter (emner), grundlag (præmisses) og operationer (mønstre) som foretrækkes i diskussioner i et kulturelt fællesskab.

Fremstillingen er bygget pædagogisk op med eksemplificerede diskussioner af begreber som euboulia (overvejelse), doxa (genanvendbar kollektiv klogskab), fronesis (klogskab om det som kan være anderledes), og selvfølgelig topoi (diskursive vaner i et kulturfællesskab, prototyper der fungerer som redskab til praktisk klogskab). Entymemer er af andre blevet defineret som enten syllogismer der mangler en præmis, som argumenter der arbejder med doxa, eller som argumenter hvor tilhørerne bliver medredaktører, og Wolrath Söderberg konkluderer at det ikke er et spørgsmål om enten eller, men om mere eller mindre af alle tre. Så langt så godt.

Det lange sjette essay er lidt anderledes, for det er - som der står i forordet - for retoriknørder og er en detaljeret nærlæsning af Aristoteles' 28 topoi entymematon, dvs. topoi om argumenter der gør at der opstår en for tilhørerne meningsfuld og kohærent kobling mellem talerens tese og deres egne meningsstrukturer, det som er blevet kaldt kvasilogiske topoi.

Dette er bogens mest spændende essay fordi Aristoteles ikke selv har givet en præcis definition af begrebet 'topos', men blot opregner dem efter tur, med tre elementer: et navn, en kort beskrivelse og et (eller flere) eksempler. Som moderne læser må man derfor, efter bedste evne, på grundlag af de givne eksempler prøve at finde ud af hvad navnet betyder, og hvad essensen eller princippet for hvert enkelt topos kan være; men det er ikke nemt for eksemplerne er meget svære at forstå, ude af deres kontekst som de jo er. Det er det Söderberg hjælper os med i det sjette essay. Fx diskuterer hun det 3. entymemiske topos på følgende måde (side 99-100):

3. AT RESONERA UTIFRÅN DET ÖMSESIDIGA (1397a-1397b).

Princip: Om något gäller för den ena parten i en ömsesidig relation bör det också gälla för den andra.

Aristoteles exempel: "Om det inte är orätt för er att sälja är det inte orätt för mig att köpa". Ett annat exempel utgår från rättegången mot dem som dödade Nicanor. Banemännen hävdade att det som domstolen skulle avgöra var om han var rättvist dödsdömt, för om han var det så var det också rätt av dem att döda honom.

Og senere:

... Det verkar rimligt att om det är fel att sälja stulet gods, så är det fel att köpa det.

Og under overskriften *Min reflektion* skriver Wolrath Söderberg:

När det gäller ömsesidighetsresonemang bygger relationen snarere på metonymi eller synekdoke än på likhet.

(...)

Vi finner det osmakligt och groteskt att till exempel hävda att eftersom det er brott att våldta någon så är det också ett brott att bli våldtagen.

Wolrath prøver således at vise at Aristoteles' topos om at hvis noget gælder for den ene part i en gensidig relation, bør det også gælde for den anden, ikke kan være fornuftigt fordi det fører til lige så mange fejl som til god argumentation.

Problemet er blot at det efter Aristoteles' tekst ikke er gensidighed det handler om, men snarere spejlprædikater indbygget i en spidsfindig kiasme. Aristoteles skriver (i Freeses oversættelse i Loebudgaven):

Another topic is derived from relative terms. For if to have done rightly or justly may be predicated of one, then to have suffered similarly may be predicated of the other; there is the same relation between having ordered and having carried out, as Diomedon the tax-gatherer said about taxes, "If selling is not disgraceful for you, neither is buying disgraceful for us.

Oversætteren skriver her følgende note:

The argument is that if there was no disgrace in selling the right of farming the taxes, there could be none in purchasing this right.

Det drejer sig altså ikke om enhver, men kun om skatteopkrævere. Det græske ord for skatteopkræver, *telones*, er det der i evangelierne oversættes til "tolder", og sådanne folk blev opfattet som de største syndere (nok fordi de opkrævede højere skatter end deres forpagtningssaftale med staten lød på). Ordene *Hvis det ikke er uret at sælge for jer, er det ikke uret for mig at købe*, er altså ikke sagt af den der køber hælervarer, og som retfærdiggørelse af købet (som Wolrath synes at mene), men derimod sagt til en der repræsenterer staten, og af en (måske grådig) skatteopkræver som forsvar for sit foragtede erhverv. Det der er købt og solgt, er ikke hælervarer, men retten til at opkræve skatter.

Og om Wolraths næste eksempel står der hos Aristoteles:

And if rightly or justly can be predicated of the sufferer, it can equally be predicated of the one who inflicts suffering; if on the latter, then also on the former.

Her står der altså at hvis sidstnævntes, dvs. bødlens, handlinger kaldes retfærdige, må også førstnævntes, offerets, lidelser kaldes retfærdige. Og det drejer sig desuden ikke – som Wolrath synes at forstå – om noget etisk, retfærdigt eller uretfærdigt, men kun om det der er retfærdigt. Og Aristoteles fortsætter:

However, in this there is room for a fallacy: For if a man has suffered justly, he has suffered justly, but perhaps not at our hands.

Det betyder selv om offerets lidelse er retfærdig, er det ikke nødvendigt at bødlens handling er retfærdig. Og Aristoteles fortsætter:

(...) Another example may be found in the trial of Demosthenes and those who slew Nicanor. For since it was decided that they had justly slain him, it was thought that he had been justly put to death.

Wolrath citerer altså ikke hvad der faktisk står hos Aristoteles; hun skriver at hvis Nicanor var dømt skyldig, var det også rigtigt af morderne at slå ham ihjel, men hos Aristoteles står der at hvis det var afgjort at det var retfærdigt at de havde slået ham ihjel, var det også retfærdigt at han blev dræbt. Og det er jo ikke det samme. Og hvis man fører princippet over på eksemplet med voldtægt, kommer det til at lyde hvis det er retfærdigt at en voldsmand voldtager en kvinde, er det også retfærdigt at kvinden bliver voldtaget. Det er det rene logiske

pjat, for det kan aldrig være retfærdigt at voldtage.

Hvis man skal beskrive princippet i Aristoteles' 3. topos, må man sige at det ikke handler om gensidige relationer, men om hvad man kan kalde spejlprædikater, samme relation med forskellig orientering, fx i aktive og passive former af samme ord (X straffer Y = Y straffes) og i forskellige ord om samme sociale begivenhed (X sælger til Y = Y køber). Desuden drejer det sig ikke om etiske spørgsmål generelt, dvs. både om det retfærdige og uretfærdige, men kun om det at kalde noget retfærdigt.

3. RETFÆRDIG HANDLING OG LIDELSE: Hvis det er retfærdigt at en udsætter en anden for noget, er det også retfærdigt at denne anden udsættes for det. Men det omvendte gælder ikke: Selv om det er retfærdigt at en udsættes for noget, er det ikke nødvendigvis retfærdigt at det er en bestemt anden der udfører det.

Problemet er altså at Aristoteles' eksempler kræver megen viden dels om ordenes præcise semantik, dels om meningene i det kulturelle fællesskab (doxa) om den omtalte situation (fx det at toldere efter alles mening er syndere) og dels om hensigten med at ytre eksemplet (at det er skatteopkræveren der siger det til staten, som åbenbart har kaldt hans job for foragtligt). Det gælder også mange andre af de 28 entymemiske topoi. Der er ikke i denne anmeldelse plads til at diskutere andre eksempler, men der er bestemt meget at diskutere i mange af dem.

Det er således meget fortjenstfuldt at Wolrath Söderberg har taget dette nørdede emne op om nærlæsning af de enkelte topoi så man kan komme nærmere på en forståelse af Aristoteles' toposbegreb, som nok er upræcist, men mere spændende end de mere håndterbare definitioner begrebet har fået i de senere lærebøger af fx Cicero og Qvintilian, og som loci communes.

Söderberg formulerer i efterordet at Aristoteles' retorik fungerer i relationen mellem logos, det vi ved eller kan sige om virkeligheden, og pragmata, virkeligheden selv. Hendes pointe er at det vigtige ikke er produktet, det enkelte topos, men aktiviteten, som hun kalder *at topere*, dvs. det at finde, udskille, analysere, sortere, tilgængeliggøre og anvende topoi i forskellige kontekster. Hun giver som eksempler at vende Aristoteles' topoi om, fx sige at modsigelsesloven måske ikke gælder når det drejer sig om beskrivelser ud fra forskellige perspektiver, og at helheden måske ikke restløst kan beskrives som summen af delene. Det vigtige er at finde og vælge de varianter af retorisk

strategi der passer til sagen og den retoriske situation. Det gør hun selv med stor kreativitet for alle de 28 topoi entymematon som hun har analyseret. Som det hun kalder en postmoderne variant af det omtalte 3. entymemiske topos har hun fx "toperet" følgende:

3. Ifrågasätt asymetrier, ompröva implicita maktförhållanden, prova kiasmiskt tänkande.

Og det er nok netop dette Aristoteles' oprindelige 3. topos allerede gør: den udstiller asymmetrien imellem den handlende og den lidende, den afprøver magtforholdet mellem stat og skatteopkræver og mellem bøddel og offer, og den er netop stillet op i en avanceret kiasme. Så Aristoteles' 3. topos er måske godt nok som det er.

Aristotle 1975: *The "art" of Rhetoric, with an English translation by John Henry Freese*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.